राष्ट्रिय दलित आयोग

वार्षिक प्रतिवेदन

आ.व. २०७१/७२

राष्ट्रिय दलित आयोग
जावलाखेल, ललितपुर, नेपाल
२०७२

राष्ट्रिय दलित आयोग
जावलाखेल, ललितपुर

<u>आयोगका पदाधिकारीहरु</u>

अध्यक्ष
श्री मान बहादुर नेपाली

सदस्यहरु
श्री कोपिला वि.क.
श्री विमला वि.क.
श्री बुद्धिमान परियार
श्री विकास कुमार रोका
श्री परदेशी सुनार
श्री रुप बहादुर परियार
श्री मनसुर सुनार
श्री मञ्जित ताम्राकार
श्री लिलमान परियार
श्री राधेश्याम पासवान
श्री वंगाली हजारा पासवान
श्री राजकुमार बराईली
श्री मेहल पार्की
श्री गोविन्द विश्वकर्मा
श्री वेगम विश्वकर्मा

सदस्य-सचिव
श्री सिताराम घले परियार

विषय सूची

परिच्छेद-एक

विषय प्रवेश

क.सं.	विषय	पेज
१.१	प्रतिवेदनको सारांश	
१.२	वार्षिक प्रतिवेदनका सम्बन्धमा	
१.३	प्रतिवेदनको उद्देश्य	

परिच्छेद-दुई

आयोगको परिचय

२.१	पृष्ठभूमी	
२.२	परिचय	
२.३	आयोगको लक्ष्य	
२.४	आयोगको उद्देश्य	
२.५	आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार	
२.६	आयोगको वर्तमान प्रशासनिक संरचना	

परिच्छेद-तीन

आयोगले आ.व. २०७१/७२ मा गरेका महत्वपूर्ण गतिविधि एवं क्रियाकलापहरु

परिच्छेद-चार

विविध

४.१	आयोगले हाल सम्म गरेका महत्वपूर्ण कार्यहरु	
४.२	आयोगमा हाल सम्मका अध्यक्षहरु	
४.३	आयोगले सम्मान गरेका व्यक्तित्वहरु	
४.४	आयोगका आयोगका आगामी चुनौतीहरु	

परिच्छेद-पाँच
अनुसूचीहरु

५.१ दलित जातीय अनुसूची विवरण
५.२ उजुरी फारमको नमूना
५.३ नागरिकतामा थर सच्याउने व्यवस्था सम्बन्धमा गृह मन्त्रालयको सूचना
५.४ आयोगले प्रदान गर्ने दलित जातीय प्रमाण पत्र लिनको लागि भर्नुपर्ने फारमको नमूना
५.५ दलित जातीय प्रमाण
५.६

परिच्छेद-छ
फोटो ग्यालरी

परिच्छेद-एक

विषय प्रवेश

१.१ प्रतिवेदनको सारांश :

नेपालको नयाँ संविधानले राष्ट्रिय दलित आयोगलाई संवैधानिक हैसियत दिए संगै यसको कानूनी हैसियत बलियो हुनुका साथै भविष्यमा दलित समुदायका लागि स्थानीय तहसम्म पुगी ठोस कार्य गर्न सक्ने कुरामा सन्देह रहदैन । गठन आदेशको भरमा कार्य गर्दाको बखत देशैभरी छरिएर रहेको दलित समुदायको सबै समस्यालाई अपेक्षाकृत रुपमा सम्बोधन गर्न नसकेको, देशमा हुने जातीय भेद्भाव एवं छुवाछूतका घटनाहरुमा दलित आयोगको उपस्थिती आशातित रुपमा हुन नसकेको र सिमित साधन श्रोतको कारण आयोगले योजना गरे अनुरुप आफ्ना गतिविधिहरु समेत सञ्चालन गर्न नसकिरहेको सन्दर्भमा संवैधानिक हैसियत प्राप्त पछि ती सब अवस्थाहरु नरहने कुरामा आयोग विश्वस्त छ ।
देशको कूल जनसंख्याको १३.२ प्रतिशत जनसंख्या ओगट्ने दलित समुदाय सिप, कला र कौशलको धनी समुदाय हो । अझ भन्नुपर्दा यस देशको वास्तविक प्राविधिक ज्ञान भएका प्राविधिकहरु हुन् । देशको यति ठूलो हिस्सा ओगट्ने र पेशागत दक्षता र कलाका धनी यस समुदायको सहभागिताविना देशको विकास संभव छैन । तर विगतमा फर्केर हेर्दा राज्यले कानून निर्माण गरेर नै फगत पेशाका आधारमा समाजको वर्गीकरण गरी समाजमा विभेद्को खाडल सृजना गरेको ईतिहास साक्षी छ । राज्यको अंगहरुमा सदैव वञ्चितीमा रहेको यस समुदायको राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, शैक्षिक लगायतको स्थिती देशका अन्य समुदायको तुलनामा निकै तल रहेको छ । राज्यको विकासको मूल प्रवाहमा दलित समुदायको सहभागिता विना देशको समविकास नहुने देखेपछि २०५८ चैत्र ६ मा राष्ट्रिय दलित आयोगको स्थापना भएको हो । २०५८ मा स्थापना भई गठन आदेशको (Executive Order) को हैसियतमा कार्य गरिरहेको दलित आयोगले उपलब्ध सिमित स्रोत र साधन र हैसियतका आधारमा देशको सम्पूर्ण दलित समुदायलाई न्याय गर्न भरमग्दुर प्रयास गर्दै आएको जगजाहेर छ । तथापी गरेका प्रयास एवं पहलकदमी पर्याप्त भने थिएनन् । किनभने देशैभर छरिएर रहेको दलित समस्यालाई सम्बोधन गर्न काठमाडौंमा सिमित रहेको दलित आयोगका लागि सम्भव पनि थिएन ।

देशमा भएका पछिल्ला घटनाक्रम, राजनीतिक परिवर्तन, सिमान्तकृत समुदायका अधिकार, समावेशी तथा समानुपातिक मुद्दाहरु अगाडि आए जसले संवैधानिक दलित आयोगको आवश्यकतालाई जोडदियो । स्वयं दलित आयोग, दलित नागरिक समाज एवं दलित गैर सरकारी संस्थाहरुले खेलेको भूमिकाले पनि महत्वपूर्ण योगदान रहन गयो र केहि समय अगाडि जारी भएको नेपालको संविधानले दलित आयोगलाई संवैधानिक हैसियत प्रदान गर्न सफल भएको छ जुन आफैमा एउटा ठूलो उपलब्धी हो ।

राज्यका तर्फबाट पछिल्लो समयमा जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूत जस्तो सामाजिक कलंकको अन्त्यकालागि केहि ऐन, कानून एवं संयन्त्रहरु बनेका छन् । जसले राज्य दलित समुायप्रति गंभीर छ भन्ने आभास दिलाउछ तर पनि भन्नै पर्छ कि भएका दलित मैत्री ऐन, कानूनको कार्यान्वयनको अवस्था भने प्रभावकारी देखिएको छैन । उल्टो जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूत (कसूर र सजायँ) ऐन, २०६८ पश्चात जातीय भे्दभावका जघन्य घटनाहरु भएका प्रमाण छन् । एकातिर जातीय भेद्भाव विरुद्धको ऐन छ भने अर्कोतिर ऐनका बारेमा कानून कार्यान्वयन गर्ने गराउने निकाय/जिम्मेवार निकाय एवं प्रमुखहरुलाई ऐनका बारेमा जानकारीनै छैन । त्यसैगरी जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूत

तथा दलितहरुको अधिकार प्रवर्द्धन संयन्त्र-२०६८ पनि गठन भएको छ तर त्यसको कुनै ठोस कार्यक्रम तथा बजेटको अभावको कारणले गर्दा प्रभावकारी हुन सकिरहेको छैनन् । देशका बजेटमा पनि दलितका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरु आउने गरेको तर के गर्ने, कुन कार्यक्रम गर्ने, कसरी गर्ने, कति बजेट छुट्ट्याईएको जस्ता कुराहरु स्पष्ट नहुँदा कार्यक्रमहरु कागज एवं योजनामै सिमित हुन पुगेको देखिन्छ । तथापी यस कार्यक्रम राष्ट्रिय दलित आयोगको भूमिका अहम हुन आउँछ तर पनि कमजोर कानूनी हैसियत, सिमित साधन र स्रोत तथा काठमाडौं सिमितता भएका कारणले गर्दा आयोगका सिफारिशहरु कार्यान्वयन हुन नसकेको अवस्था यथार्थ हो । तसर्थ लामो संघर्ष पश्चात दलित आयोग संवैधानिक आयोग भएको छ । यसको कानूनी हैसियत बढेको अवस्थामा अब जिम्मेवारी, काम कर्तव्य र अधिकार पनि वृद्धि भएको छ भने अब यसका सिफारिशहरु कार्यान्वयन हुनेछन् भन्ने कुरामा आयोग विश्वस्त छ । दलित आयोगले भोलिका दिनमा कामगर्न सहज हुने हिसाबले आयोगले रणनीतिक योजना निर्माण, कार्य सञ्चालन निर्देशिका, अनुगमन तथा मूल्याँकन निर्देशिका एवं कार्यविधि जस्ता निर्माण कार्यमा व्यस्त रहेको छ ।

आयोगले हाल महत्वपूर्ण कार्य गरिरहेको छ । जस अन्तर्गत जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूत विरुद्धका घनटनाहरुको स्थलगत अनुगमन, जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूत (कसूर र सजायँ) ऐन, २०६८ को व्यापक प्रचार प्रसार, प्रभावकारी कार्यान्वयनकालागि जिल्लाका सबै सरोकारवालाहरुलाई लक्षित गरी अभिमुखीकरण,अन्तरक्रिया एवं छलफल कार्यक्रमहरु गरिरहेको छ । त्यसैगरी विभिन्न जिल्लाहरुमा गई दलित जातीय प्रमाण पत्र वितरण, दलित मानव अधिकार रक्षकहरुको नियुक्ति, दलित विकास समितिका उपाध्यक्षज्यूहरुलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम, मिडिया, कानून व्यवसायी, दलित अधिकारकर्मी लगायत सबैलाई दलितका विषयमा जागरुक र गंभीर बन्न विभिन्न अभिमुखीकरण लगायतका कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ । जातीय भेद्भाव तथा छुवछूत जस्तो जघन्य मानव अधिकार उल्लंघनको क्षेत्रमा काम गर्नको लागि ऐन, कानूनको निर्माण एवं त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन त आवश्यक छ नै त्यसका अलावा अन्तर्राष्ट्रिय अनुभव, विज्ञता, ज्ञान एवं उलपब्धी एवं अवलोकन भ्रमण जस्ता कुराहरु पनि संगसंगै महत्वपूर्ण रहने गर्दछन् । मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय, सञ्जाल संघ/संस्थाहरुको अनुभव एवं विशेषज्ञता एवं तिनिहरु संगको सम्बन्ध एवं सहकार्य महत्वपूर्ण हुन आउँछ । यसैलाई मध्यनजर गर्दै यस आयोगले केहि वर्ष यता भारत, वंगलादेश र श्रीलंकाको स्थलगत अध्ययन भ्रमण गरिसकेको छ जसले आयोगलाई विशेषत दुईवटा फाईदा पुगेको छ । पहिलो, जातीय भेद्भावको मुद्दामा भएका अन्तर्राष्ट्रिय प्रगती जान्ने बुझ्ने मौका, दोस्रो,अन्तर्राष्ट्रिय संघ/संस्थाहरुको सम्बन्धमा वृद्धि आदि । पछिल्लो समयमा आयोग यसै दिशा तर्फ पनि गंभीर ढंगबाट लागि परेको अवस्था छ ।

तसर्थ संवैधानिक हैसियत प्राप्ति संगै आयोगका केहि चुनौतीहरु पनि आएको छ । चुनौतीका कुरा गर्दा आयोगको ऐन आउन लाग्ने समय सम्म जनताको अपेक्षा पुरागर्ने चुनौती, यसले गरेका सिफारिशहरुलाई कार्यान्वयन गराउने समस्या, दलित मैत्री ऐन, नियम, कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गराउने चुनौती, समाजमा रहेको जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूत सम्बन्धिको पुरातन सोंचलाई अन्त्य गर्ने चुनौती, दलित समुदायको अपेक्षा र आकांक्षालाई पुरागर्ने चुनौती, आवश्यक श्रोत साधनको चुनौती र जनशक्ति व्यवस्थापन लगायतका चुनौतीहरु आयोगका अगाडि तेर्सिएर रहेका छन् ।

तथापी, आयोग आगामी दिनमा समाजमा व्याप्त रहेको जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूतको अन्त्य गर्दै दलित समुदायको समाजमा सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने वातावरणको निर्माण गर्दै देशको विकासको मूल प्रवाहम दलित समुदायको उपस्थितीलाई सुनिश्चित गर्दै समतामूलक समाजको निर्माणको उद्देश्यमा कटिवद्ध रहेको विश्वास दिलाउन चाहन्छौं ।

१.२ बार्षिक प्रतिवेदनका सम्बन्धमा :

आयोगको यो वर्षको वार्षिक प्रतिवेदन अघिल्ला प्रतिवेदन भन्दा अलि फरक महत्व बोकेको रुपमा पेश गरेको छौं । नेपालको संविधानले दलित आयोगलाई संवैधानिक हैसियत दिईसकेपछिको पहिलो प्रतिवेदनका रुपमा यसलाई पेश गरिएको छ ।

१.३ प्रतिवेदनको उद्देश्य :

- आ.व. २०७१-७२ मा राष्ट्रिय दलित आयोगले सम्पन्न गरेका स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम एवं अन्य गतिविधिहरु सार्वजनिक गरी नेपाल सरकारका, गैर सरकारी संघ संस्थाहरु एवं आम दलित समुदायलाई जानकारी गराउने ।
- दलित आयोगको गठन, उद्देश्य, काम, कर्तव्य र अधिकारको बारेमा सरोकारवालाहरुलाई जानकारी गराउने ।
- संवैधानिक दलित आयोगको भावि कार्यदिशा एवं योजनाका बारेमा सामान्य जानकारी गराउने ।
- दलित समुदाय माथि हुने जातीय छुवाछूत तथा भेद्‌भावजन्य अवस्थाको अन्त्य गर्न र राष्ट्र विकासको मूल प्रवाहमा ल्याउनको लागि देखा परेका समस्या र चुनौतीहरुको बारेमा नेपाल सरकार तथा विभिन्न सरोकारवालाहरुको ध्यानाकर्षण गराउने ।

परिच्छेद-२
आयोगको परिचय

२.१ पृष्ठभूमी :

हिन्दु धर्मवाट प्रभावित नेपाली समाजको इतिहास केलाउदा जातपात र छुवाछूतको प्रचलन प्रारम्भदेखि नै रहेको देखिदैन । यो प्रचलन नेपाली समाजको आफ्नो परम्परा र मान्यता नभई सिन्धुगंगा मैदानमा वस्ने कट्टर वैदिक हिन्दुहरुवाट पछि ग्रहण गरीएको व्यवस्था हो । सन् २०० मा किराँत काल अन्त्य भयो तर त्यस वेलासम्म पनि नेपालमा जातपात र छुवाछूत प्रथाको प्रारम्भा भएको आधार भेटिदैन । धर्मको आधारमा जाति व्यवस्था र जातिका आधारमा पेशा व्यवसाय जात, वंश र पेशाकै आधारमा प्रचलित जातीय भेदभाव र छुवाछूतको सामाजिक व्यवहारलाई शासकीय इतिहासको मध्यकालिन सामन्ती शासकहरुले छुवाछूत र हिन्दु वर्णाश्रममा आधारीत जातपात प्रथालाई विस्तार गरेको पाइन्छ । शाहकाल (सन् १७६८ देखि यता) यो प्रथा कानूनतः अरु ज्यादा सुदृढ र विस्तार भएको पाइन्छ । नेपाल एक बहुजाति ,वहुभाषिक, बहुसंस्कृतिक भएको देश हो । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार नेपालमा १२५ जातजातिको वसोवास रहेको छ । यो विविधताको सम्मान र सवैको समान अधिकार प्रत्याभूति नै सामाजिक सुव्यवस्थाको आधार हो । अनेकतामा एकता नेपालको विशेषता पनि हो । यद्यपि समाजमा विविध खालका समस्याहरु छन्, जसले सामाजिक एकतालाई धमिल्याएका छन् । यि मध्ये विभेद एउटा यस्तो धमिरा हो, जसले सामाजिक सुव्यवस्थालाई खोक्रो वनाउदै लगेको छ । हाम्रो समाजमा विद्यमान जातीय विभेद, लैंगिक विभेद, वर्गीय विभेद,क्षेत्रिय विभेद, भाषिक विभेद जस्ता कारणले हाम्रो समाजलाई कलंकित वनाएका छन्, यसै कारण पनि आज हामी राजनीतिक, सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक सवै दृष्टिबाट संक्रमणकालमा छौं ।

दलित माथी गरीदै आएको जातीय विभेदले समाजलाई अझै जकड्याईराखेको छ । यसरी हाम्रो समाजमा धर्म, संस्कृति, जातीय विभाजन, वर्ग विभाजन, शासन पद्धति, सामन्ति सोंच आदी कारणले समाज जातीय दलदलमा फसेको छ । यस्ता कुरीति बाट विकसीत मुलुकहरु पनि पीडित छन् । यस प्रकृतिका विभेदको अन्त्यको लागि अन्तराष्ट्रिय रुपमा पनि धरै प्रयासहरु भएका छन् । सवैको आत्माको सम्मान गर्न र मर्यादा कायमा राख्न धेरै आदर्शात्मक सिद्धान्तहरु पनि प्रतिपादन भएका छन् । नेपालले पनि यस्ता सिद्धान्त र कानूनको अनुशरण गर्दै आएपनि अपेक्षित सफलता हासिल हुन सकेको छैन ।

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणपत्र १९४८ को धार २ मा जाति, वर्ण, लिंग, भाषा, धर्म,राजनैतिक वा अन्य विचारधारा, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पति, सम्पति, जन्म वा अन्य कुनै हैसियत जस्ता अन्य कुनै पनि आधारमा कुनै किसिमको भेदभाव विना प्रत्यक व्यक्तिलाई यस घोषणा पत्रमा उल्लेखित अधिकार हुने अभिवेदको मूल्य र मान्यता प्रति प्रतिवद्धता जनाइएको छ । त्यसै गरी घोषणापत्रको धारा-६ मा कानूनको दृष्टिमा प्रत्येक व्यक्तिलाई सर्वत्र व्यक्तिको रुपमा मान्यता पाउने अधिकार हुने कुरा उल्लेख छ, धारा-७ मा सवै ब्यक्तिहरु कानूनको दृष्टिमा समान र कुनै पनि भेदभाव विना कानूनको संरक्षणका हकदार हुनेछन् । सवै ब्यक्तिहरुलाई यस घोषणापत्रको उल्लंघन गरी गरीएको कुनै पनि प्रकारको भेद्भाव विरुद्ध वा त्यस्तो भेद्भावको दुरुत्साहन विरुद्ध संरक्षण पाउने अधिकार हुने कुरा उल्लेख छ । सन् १९६० मा विश्वका विभिन्न भागमा घटेका निश्चित भाषीहरु विरुद्ध लक्षित घटनाहरु प्रति तत्काल संयूक्त राष्ट्रसङ्घीय महासभाले खेद प्रस्ताव पास गऱ्यो । जसमा जातीय, धार्मिक वा राष्ट्रिय रुपमा घृणा फैल्याउने सवै कार्यको गम्भिर रुपमा आलोचना गरीयो । यस्ता कार्यहरु संसारको वडापत्र, मानव अधिकार सम्वन्धि विश्वव्यापी घोषणापत्र विपरित भएको भन्दै उक्त प्रस्तावको माध्यमबाट सदस्य राष्ट्रहरुलाई यस्ता कार्यहरु रोक्न उपयुक्त संयन्त्रको विकास गर्न आव्हान गऱ्यो । सन् १९६३ नोभेम्वर २० मा संयूक्त राष्ट्र संघ महासभाले सवै प्रकारका जातीय भेदभाव

उन्मुलन सम्वन्धि घोषणापत्र पारीत गऱ्यो । सोही दिन महासभाले आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्लाई उच्च प्राथमिकताका साथ सबै प्रकारका जातीय भेदभाव उन्मुलन सम्वन्धि महासन्धिको मस्यौदा तयार गर्न आग्रह गऱ्यो । सोहि अख्तियारी वमोजिम महासन्धिको मस्यौदा तयार गरी सन् १९६५ डिसेम्वर २१ मा महासभाले पारीत गऱ्यो । यस महासन्धिलाई नेपालले सन् १९७१ जनवरी ३० मा अनुमोदन गरी पक्ष राष्ट्र बनेको हो ।

नेपाली समाजमा कलंकको रुपमा विद्यमान जातीय भेदभाव तथा छुवाछूतले राज्यको करीव एक चौथाई जनसंख्यालाई प्रत्यक्ष असर पारेको छ । स्वतन्त्ररुपले पेशा व्यवसाय छनौट गर्न नपाउने, संलग्न पेशा व्यवसाय पनि जातीय उच निचताकै आधारमा पेशा अपमानित र व्यक्ति घृणित ठहरिने प्रचलनले गर्दा समाजमा अत्यन्तै ठुलो खाडल रहेको छ । यसले एकथरी मानव समुदायको जीवन शोषण र उत्पिडनको भुमरीमा पारेको छ भने, समग्र राष्ट्रलाई अवनतिको मार्गमा फसाएको छ । जव सम्म यस्तो भेदभाव अन्त्य हुदैन, एक मानवले अर्को मानव सरह समाजमा स्वाभिमानी ढंगले बाँच्न पाउदैन तव सम्म समाजमा कहिल्यै शान्ति हुदैन । अतः आर्थिक शोषण राजनीतिक वहिस्करण, धार्मिक अपहेलना र सामाजिक समनताको जड यो जातीय भेदभाव र छुवाछूत व्यवहार अन्त्य नभए सम्म आरक्षण वा अन्य कुनै प्रकारका उपयाहरु समेत असफल हुने भएकोले यसलाई अन्त्य गर्न प्रभावकारी कानून वनाई लागु गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

नेपालको संविधान २०७२ अहिले सम्मका संविधान भन्दा अलि बढी समावेशी र सिमान्तकृत समुदायको हक अधिकारलाई सम्बोधन गर्ने प्रयास गरेको पाईएको छ । दलितका हकमा पनि नेपालको संविधान २०७२ प्रगतीशिल नै छ । जसअन्तर्गत संविधानको प्रस्तावनामा नै ....***सामन्ती, निरंकुश, केन्द्रीकृत र एकात्मक राज्यव्यवस्थाले सृजना गरेका सबै प्रकारका विभेद् र उत्पीडनको अन्त्य गर्दै बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात गरी विविधतावीचको एकता, सामाजिक सांस्कृतिक ऐक्यवद्धता सहिष्णुता र भावलाई संरक्षण एवं प्रवर्द्धन गर्दे वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद् र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गर्दै***.....भन्ने वाक्यांश राखिनुले पनि धेरै अर्थ राख्दछ । त्यसैगरी संविधानको धारा २४ ***"छुवाछूत तथा भेद्भाव विरुद्धको हक"*** मा व्यवस्था गरिएको छ । त्यसै गरी संविधानको धारा ४० मा ***"दलित को हक"*** भन्ने व्यवस्था गरिएको छ । माथि उल्लेखित धाराहरुमा भएका व्यवस्थाहरु वास्तवमै सकारात्मक छन् । । यी लगायत संविधानका अन्य धारा र भागहरुमा पनि समावेशीताको कुरा गरिएको छ जहाँ दलितहरुलाई सम्बोधन गर्न सक्ने प्रशस्त ठाउँहरु रहेका छन् । तर संविधानमा भएका माथि उल्लेखित भएका व्यवस्थाहरुको अक्षरशः कार्यान्वयन भएको खण्डमा मात्रै ती व्यवस्थाले सार्थकता पाउथे अनि दलित समुदाय प्रत्यक्ष रुपमा लाभान्वित हुने देखिन्छ ।

नेपाल सरकारले पटक पटक छुवाछुतमुक्त राज्य घोषणा गरेको र जातीय भेदभाव तथा छुवाछूत (कसूर र सजाय) ऐन,२०६८ लागु गरेको अवस्थामा पनि जातीय विभेद कायम रहेको र यस ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसकेको हुनाले नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०६८/१२/२७ को निर्णय अनुसार राष्ट्रिय दलित आयोग समेत सदस्य रहने गरी १७ सदस्यीय केन्द्रिय निर्देशक समिति र ९ सदस्यीय केन्दीय सल्लाहकार समिति रहने गरी ***जातीय भेदभाव तथा छुवाछूत अन्त्य तथा दतिलहरुको अधिकार प्रवर्द्धन संयन्त्र,२०६८*** गठन भएको र प्रमुख जिल्ला अधिकारीको संयोजकत्वमा स्थानीय स्तरको संयन्त्र समेत गठन भईसकेको अवस्थामा उक्त समिति जातीय भेदभाव तथा छुवाछूत अन्त्य गर्न क्रियाशिल भई लागि रहेको छ भने यस संयन्त्रको कार्यान्वयन अवस्था भने त्यती प्रभावकारी देखिएको छैन । धेरै जसो जिल्लाहरुमा अहिले सम्म पनि संयन्त्र समेत गठन नहुनु पक्कै पनि राम्रो कुरा होईन ।

जातीय भेदभाव तथा छुवाछूत जस्तो कुप्रथा एवं संस्कार आज पनि नेपाली समाजमा विद्यमान रहनु राज्यको लागि निकै ठुलो चुनौतिको विषय हो ,जसको अन्त्य गरी दलित समुदायलाई राज्यको मुलधारमा समाहित गर्नका लागि आवश्यक कार्यहरु गर्ने लक्ष्यका साथ राष्ट्रिय दलित आयोगको स्थापना भएको हो ।

२.२ परिचय :

जव सम्म दलितहरुको सत्ता, शक्ति र श्रोतमा पहुँच हुदैन तव सम्म छुवाछूतको पिडा बाट राष्ट्र मुक्त हुन सक्दैन । नेपाली समाजको राजनीतिक संरचनामा अहिलेको फेरवदलले दलित समुदायको जिवनशैलीको वस्तुगत अवस्थामा ठोस परिवर्तन भएको देखिदैन । पुरानो सत्ता परिवर्तन भए पनि नेपाली समाजको सत्ता र शक्तिमा असमान संरचनाको जुन बनौट छ, त्यसको सार रुपमा परिवर्तन नआएकोले छुवाछूत वाट राष्ट्र मुक्त हुन सकेको छैन । सरकार बदलीदैमा,व्यवस्था परिवर्तन हुँदैमा छुवाछूत अन्त्य भएन । अव पूर्ण पछौटे समाजलाई वदल्दै दलितलाई नीति निर्माण गर्ने तहमा पुऱ्याउन अनिवार्य छ । यसले छुवाछूत र उत्पिडनलाई मेट्न आधार तयार गर्छ । छुवाछूत अन्त्यको सवालमा नेपाली समाजको स्थिर आर्थिक, सामाजिक अन्तरविरोध भित्र समाधान खोजिनु पर्छ । देशमा विद्यमान छुवाछुतलाई जीवित राख्ने सवै खाले पुरानो प्रतिक्रियावादी तत्वलाई अन्त्य गर्नै पर्छ । छुवाछुतलाई संरक्षित गर्ने सामन्तबाद, कुलिन, ठालु संस्कृति र पछौटे घरेलु प्रतिकृयाबादी शक्तिमाथि बिजय पाउन ठोश रणनीतिक तथा कार्यनीतिक सवाललाई उठाएर दलित अधिकारको संरक्षणमा पहल गर्नै पर्छ ।

राज्य विकासको मुल प्रवाहवाट किनाराकृत गरिएका दलित समुदाय माथि पेशा र वंशका आधारमा गरिदै आएको जातीय भेदभाव र छुवाछूतको अन्त्य गरि दलित समुदायको आर्थिक,सामाजिक, शैक्षिक, राजनीतिक र सांस्कृतिक क्षेत्रमा समान सहभागिताको प्रत्याभूत गरि दलित मानव अधिकारको सुनिश्चितता, स्वतन्त्रता, समनता, सामाजिक न्याय, मानव अधिकार उपभोगको सहजता हुने वातावरण सिर्जना गरि दलित वर्गको हक, हित र अधिकारको निर्वाध उपभोग गर्न पाउने वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक पर्ने प्रचलित कानून र नेपाल सरकारका नीति नियमहरु समयानुकूल संशोधन गरि भेदभाव रहित समतामूलक समाज निर्माण गरि दलित समुदायलाई राष्ट्र विकासको मुलधारमा ल्याउने कार्यमा राष्ट्रिय दलित आयोग स्थापनाकाल देखि क्रियाशिल रहिआएको छ ।

नेपाल सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानून अन्तर्गत जातीय भेदभाव तथा छुवाछूतलाई निषेध गर्ने उपायहरु गर्न बाध्य छ । अशिक्षा, कुरिति, कुसंस्कार ,गरिबी, असमानता र सामाजिक न्यायको अभाव जस्ता कारणले गर्दा दलित समुदाय माथि हिंसा र भेदभावका घटनाहरु अझै पनि बिद्यमान रहेका छन् । यस्ता हिंसाजन्य अपराध र भेदभावका कारण समावेशि समाजको निर्माणमा बाधा उत्पन्न भएको छ । समावेशी समाजको निर्माण गर्न सवै जातजातिको समान अधिकारलाई प्रवर्द्धन गर्नु पर्ने भएपनि सीमान्तकृत दलित वर्ग आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक विकासको प्रक्रियाबाट अझै धेरै पछाडी छन् । जव सम्म स्वस्थ्य, शिक्षा ,आर्थिक, राजनीतिक तथा प्रशासनिक लगाएतका क्षेत्रमा दलित समुदायको समानुपातिक सहभागिता हुदैन तव सम्म मुलुकको दिगो विकास सम्भव छैन । दलित समुदाय माथि हुने गरेका हिंसा तथा भेदभावको कारण विश्वसामु नेपालको छवीमा नकरात्मक असर परेको छ । अतः नेपाली समाजमा हाल विद्यमान रहेको दलितहरुप्रतिको भेदभाव अन्त्यको लागि तत्काल ठोस कदम चाल्नु आवश्यक छ । परम्परागत रुपमा समाजमा जकडिएर रहेको जातीय छुवाछूत जस्तो कुसंस्कारले नेपाली समाजको संरचना र धार्मिक तथा सांस्कृतिक अवस्थामा थुप्रै विकृतिहरु जन्मिएको र कतिपय अवस्थामा यस्ता कुरीतिले हिंसाजन्य अपराधलाई समेत प्रश्रय दिएकोले यस प्रकारको सामाजिक कुरीतिको अन्त्य गरी भेदभावरहित समतामूलक नेपाली समाजको

निर्माण गर्नु अति आवश्यक रहेको छ । यस तथ्यलाई दृष्टिगत गर्दै जातीय आधारमा समाजमा हुने सवै प्रकारका भेदभावको अन्त्य तथा जातीय छुवाछूत जस्तो सामाजिक अपराधको निर्मुल गर्नको लागि राष्ट्रिय दलित आयोग प्रतिवद्ध रहदै आएको छ । २०५८ सालमा गठन भएको दलित आयोग हाल आएर भने संवैधानिक हैसियत प्रापत गरेको छ । बदलिएको परिवेश परिस्थितीमा संवैधानिक दलित आयोगका चुनौती र अवसर दुवै बढेर गएको अवस्थामा आम दलित समुदायका समग्र माँगलाई सम्बोधन गरेर अगाडि बढ्नुनै राष्ट्रिय दलित आयोगको अबको बाटो हो ।

२.३ आयोगको लक्ष्य :

जातीय भेदभाव र छुवाछूत रहित समतामुलक समाज निर्माण गरी सबैका लागि स्वतन्त्रता, समानता, सामाजिक न्याय, मानव अधिकारको सहज उपभोग सुनिश्चित हुने वातावरण बनाउनु ।

२.४ आयोगको उद्देश्य :

- जातीय आधारमा विद्यमान आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक, राजनीतिक, प्रशासनिक तथा धार्मिक सांस्कृतिक विभेदको पुर्ण अन्त्य गरी दलित समुदायलाई मानव विकासका दृष्टिले सशक्तिकरण गर्दै राज्यका हरेक अंग, तह र निकायमा समानुपातिक सहभागिता, समाजमा सम्मानपुर्ण जीवनयापनको वातावरणको विकास गर्ने ।
- मानव विकास सुचाङ्कमा नेपाली समाजका अन्य जाति, समुदाय सहित दलित समुदायको जीवनस्तर बढाउने ।

२.५ आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार :

नेपालको संविधान २०७२ ले राष्ट्रिय दलित आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिमको हुने व्यवस्था गरेको छ ।

क) दलित समुदायको समग्र स्थितीको अध्ययन तथा अन्वेषण गरी तत्सम्बन्धमा गर्नुपर्ने नीतिगत, कानूनी र संस्थागत सुधारका विषय पहिचान गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिश गर्ने,

ख) जातीय छुवाछूत उत्पीडन र विभेद्को अन्त्य गरी दलित उत्थान र विकासका लागि दलित हितसंग सरोकार राख्ने राष्टिय नीति तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्ने,

ग) दलित समुदायको उत्थान तथा हितमा भएका विशेष व्यवस्था लगायत दलित हितसंग सम्बन्धित कानूनको प्रभावकारी रुपमा पालना भए वा नभएको विषयमा अनुगमन गरी पालना वा कार्यान्वयन नभएको भए सोको पालना वा कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकार समक्ष सुझाव दिने,

घ) दलित समुदायको अधिकारसंग सम्बन्धित नेपाल पक्ष भएको अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि वा सम्झौतामा भएको व्यवस्था बमोजिम नेपालले पठाउनुपर्ने प्रतिवेदन तयारीका सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने,

ङ) दलित समुदायलाई राष्ट्रिय विकासको मूल प्रवाहमा समाहित गर्न तथा राज्यका सबै अंगहरुमा समानुपातिक सहभागिता सुनिश्चित गर्न मौजुदा नीति तथा कार्यक्रमको समिक्षा, अनुगमन तथा मूल्याँकन गर्ने र सोको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारलाई सिफारिश गर्ने,

च) जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूत वा सामाजिक कुरीतिबाट पीडित भएको वा दलितको हक प्रयोग गर्न नदिएको वा वञ्चित गरेको विषयमा कुनै व्यक्ति वा संस्था विरुद्ध मुद्दा दायर गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिएमा कानून बमोजिम अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सम्बन्धित निकाय समक्ष सिफारिश गर्ने ।

२.६ आयोगको वर्तमान प्रशासनिक संरचना :

आयोगको प्रशासकीय प्रमुखको रुपमा कार्य गर्नको लागि सदस्य सचिव रहने र निजको रेखदेख सुपपरीवेक्षणमा अन्य कर्मचारीहरु रहने व्यवस्था गठन आदेशमा गरीएको छ । आयोगमा कर्मचारीको दरवन्दी संख्या २६ रहेको छ । नेपाल सरकारको तर्फबाट स्थायी कर्मचारीको हकमा स्थानीय विकास मन्त्रालयवाट एक जना उपसचिव, एक जना लेखा अधिकृत र स्टोरकिपरको व्यवस्था गर्दै आएको छ भने अन्य कर्मचारीहरु आयोग आफैले लोक सेवा आयोगको प्रत्यक्ष निगरानीमा प्रचलीत ऐन बमोजिम आवश्यक प्रक्रिया पुरा गरी नियुक्त गरेको छ । अधिकांश कर्मचारीहरु करारमा नियुक्ति गर्नुपर्ने अवस्थाले गर्दा कर्मचारीको स्थायीत्व हुन सकेको छैन । आयोग एक मात्र केन्द्रिय संरचना हुनाले क्षेत्रिय तथा जिल्ल स्तरमा आयोगका गतिविधिहरुलाई प्रभावकारी रुपमा पुऱ्याउन सकिएको छैन । सिमित स्रोत साधन ,अस्थायी कर्मचारी र अपर्याप्त जनशक्ति, क्षेत्रिय तथा स्थानीय स्तरमा आयोगको संरचना नभएको हुनाले आयोगको भूमिकालाई प्रभावकारी वनाउन सकिएको छैन । सरकारी स्तरमा व्यवस्था गरीएको लाखौँ दलित समुदायको एक मात्र भरोसाको रुपमा आयोगलाई लिने गरेता पनि राजनीतिक तथा प्रशासनिक इच्छाशक्ति र राज्यको सवाल प्रतिको संवेदनशिलताको कमिको कारणले गर्दा जनताका आवश्यकता, माग र विश्वासलाई संवोधन गर्न नसकिएको अवस्था विद्यमान छ ।

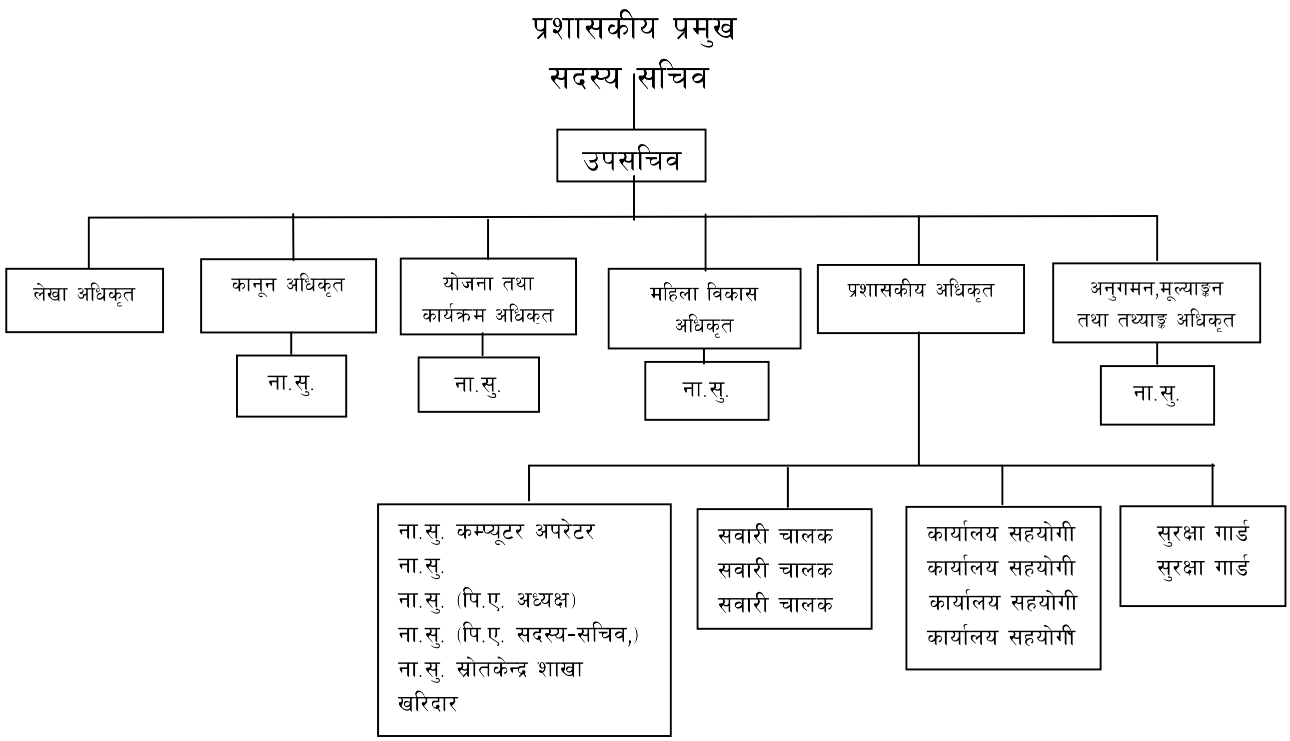

परिच्छेद-३

आयोगले आ.व. २०७१/७२ मा गरेका महत्वपूर्ण गतिविधि एवं क्रियाकलापहरु

३.१ आयोगले गरेको सेवा प्रवाह, एक झलक :

आ.बा २०७१/७२

क्र.स	विवरण	आ.ब.२०७१/७२
१	जातीय सिफारिश	३३६
२	निःशुल्क अध्ययन सिफारिश	२९०
३	दलित जातीय प्रमाणपत्र	२२४१
४	निःशुल्क उपचार सिफारिश	१४
५	थर परिर्वतन सिफारिश	१२१
	जम्मा संख्या	३०३२

श्रोत : तथ्याँक शाखा, रादआ ।

३.२ आयोगले स्थापना कालदेखि हाल सम्म (२०५८-२०७१) प्रवाह गरेको सेवा प्रवाहको एक झलक

क्र.सं.	विवरण	आ.ब.२०७१/७२
१	जातीय सिफारिश	
२	निःशुल्क अध्ययन सिफारिश	
३	दलित जातीय प्रमाणपत्र	
४	निःशुल्क उपचार सिफारिश	
५	थर परिर्वतन सिफारिश	
	जम्मा संख्या	

३.३ आयोगमा ०७१ माघ १ गते देखि फागुन मसान्त २०७२ सम्म दर्ता हुन आएका घटना एवं उजूरीहरु :

क्र.सं.	उजुरी घटनाको प्रकृती	संख्या	प्रतिशत
१.	जातीय छुवाछूत	१०	२०.८३
२.	जातीय विभेद्/ देवानी	१४	२९.१६
३	जातीय विभेद्/अन्य फौजदारी	५	१०.४१
४	मानव अधिकार हनन्	८	१६.६६
५	फौजदारी	६	१२.५
६.	अन्तरजातीय विवाह	५	१०.४१
	जम्मा		

श्रोत : कानून तथा मानव अधिकार शाखा, रादआ ।

आ.व. २०७२ मा सम्पन्न गरेका महत्वपूर्ण गतिविधिहरु :

१. आयोगले सभामुख सुवाश चन्द्र नेम्वाङ्ग समक्ष ज्ञापन पत्र प्रस्तुत :

राष्टिय दलित आयोगले संविधानमा समावेश गरिनुपर्ने विषयवस्तुका सम्बन्धमा संशोधन प्रस्ताव पेश गरेको छ ।..................??????

२. **आयोगको वार्षिकोत्सव सम्पन्न :**

यस आयोगले सदाभ्कै २०७१ साल चैत्र ६ गते आफ्नो १३औं वार्षिकोत्सक दिवस समारोह सम्पन्न गरेको थियो । जावलाखेल स्थित आयोगको प्राङ्गणमामा सम्पन्न कार्यक्रममा करीव १५० जनाको उत्साहजनक उपस्थिती रहेको थियो । स्थानीय विकास मन्त्री श्री प्रकाशमान सिंहको प्रमुख आतिथ्यतामा सम्पन्न उक्त कार्यक्रममा विभिन्न सरकारी निकायहरु, आयोगहरु, प्रतिष्ठानहरु, विभिन्न संघ संस्थाहरु, दलित नागरिक समाज, मिडया, विभिन्न राजनीतिक दलहरु एवं शुभेच्छुकहरुको उल्लेख्य उपस्थिती रहेको थियो । कार्यक्रममा दलित आन्दोलनलाई विभिन्न कोणबाट सहयोग गर्ने व्यक्तित्वहरुलाई प्रमुख अतिथी बाट सम्मान गरिएको थियो । सम्मानित हुनेहरुमा फिल्म निर्देशक नविन सुव्वा, लोक गायक राजु परियार.................................

यसै गरी आयोगले ईमान्दार एवं अनुशासित ढंगबाट आफ्नो जिम्मेवारी वहन गर्ने कर्मचारीहरुलाई पनि सम्मान गरेको थियो । यसरी सम्मानित हुनेहरुमा आयोगका कर्मचारीहरु क्रमशः शाखा अधिकृत राम बहादुर विश्वकर्मा, नायव सुव्वा श्रीधर पुडासैनी, हलुका सवारी चालक जीत बहादुर सुनार र कार्यालय सहयोगी तुलसा हिङ्गमाङ्ग रहेका थिए । कार्यक्रमको अन्त्यमा आयोगका अध्यक्ष मान बहादुर नेपालीले भएका दलित मैत्री ऐन कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा जोडदिनुपर्ने बताउँदै यस कार्यमा आयोग सक्रिय भएको बताउनुभयो । दलित समुदायका लागि धेरै काम गर्न बाँकी रहेकाले दलित आयोगलाई संबैधानिक हैसियत प्रदान गरिन आवश्यक रहेको बताउँदै कार्यक्रममा उपस्थित सबैमा धन्यवाद दिनुभएको थियो ।

३. **आयोगद्वारा दूर्गम जिल्लामा गई सेवा प्रदान :**

दार्चुला :

दलित आयोग केन्द्रमा मात्रै सिमित रहेका कारण सेवाग्राहीहरु सामान्य सेवाका लागि काठमाडौं आउनु पर्ने समस्यालाई मध्यनजर गर्दै आयोगले देशका दूर्गम जिल्लाहरुमा गई घुम्ति शिविर मार्फत जातीय प्रमाण पत्र, जातीय सिफारिश लगायतका सेवाहरु प्रदान गर्ने कार्यको शुरुवात गरेको छ । त्यसको शूरुवात आयोगले सुदूर पश्चिमको दार्चुला जिल्ला बाट गरेको छ । आयोगका सदस्य परदेशी सुनारको नेतृत्वमा गएको टोलीमा

आयोगका उपसचिव गोपाल राज तिमिल्सिना, शाखा अधिकृत राम बहादुर विश्वकर्मा, लेखा अधिकृत युवराज राई, ना.सु.हरु क्रमश धर्मेन्द्र विश्वकर्मा र बल टमटा सहितको टोलीले दार्चुला जिल्लामा गई सदरमुकाम खलङ्गामा दलित जातीय प्रमाण पत्र, जातीय सिफारिश लगायतका सेवाहरु प्रदान गरेको छ । आयोगका सदस्य श्री परदेशी सुनारको अध्यक्षतामा सम्पन्न समुदघाटन कार्यक्रममा प्रमुख जिल्ला अधिकारी प्रेम सिंह कुवँर,स्थानीय विकास अधिकारी श्री सहदेव रायमाझी, प्रहरी नायव उपरीक्षक श्री नैन सिंह कार्की, नेपाल पत्रकार महासंघ दार्चुलाका अध्यक्ष श्री शंकर सिंह धामी, नेपाल राष्ट्रिय दलित समाज कल्याण संघ का अध्यक्ष श्री जयराम लोहार, ए.ने.क.पा.माओवादी जिल्ला सचिव लाल बहादुर विश्वकर्मा, दलित नागरीक समाज, विभिन्न राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, भातृ संगठनका प्रतिनिधि, पत्रकारहरु, रेडियोकर्मीहरु लगाएत ५० जनाको उपस्थिति रहेको थियो ।

प्रमुख अतिथी प्रमुख जिल्ला अधिकारी बाट दलित जातीय प्रमाण पत्र वितरण गरि समुदघाटन गरिएको कार्यक्रममा आयोगका लेखा अधिकृत श्री युवराज राईले स्वागत मन्तव्य राख्नुभएको थियो । आयोगका उपसचिव श्री गोपाल राज तिमिल्सिनाले कार्यक्रमको उद्देश्य माथी प्रकाश पार्नु भएको थियो भने आयोगका शाखा अधिकृत श्री राम बहादुर विश्वकर्माले कार्यक्रमको सञ्चालन गर्नुभएको थियो । टोलीले ३ दिन सम्म सदरमुकाममा रहि विभिन्न सञ्चार माध्यमबाट आयोग आएको जानकारी गराएको थियो जसबाट जिल्लाका विभिन्न स्थान बाट सेवाग्राहीहरु सदरमुकाम आई आयोगको सेवा लिएका थिए । आयोगले दार्चुला जिल्लामा रहँदा ५८६ (महिला २७३, पुरुष ३१३) वटा दलित जातीय प्रमाण पत्रहरु वितरण गरेको थियो ।

सुर्खेत :

त्यसै गरी आयोगले मध्य पश्चिमको सुन्दर नगरी सुर्खेत जिल्लाको वीरेन्द्रनगरमा गई घुम्ति शिविर मार्फत दलित समुदायलाई सेवा प्रदान गरेको थियो । आयोगका सदस्य श्री परदेशी सुनारको नेतृत्वमा गएको आयोगको टोलीमा आयोगका शाखा अधिकृत राम बहादुर विश्वकर्मा, ना.सु. दिपक नेपाली, कार्यालय सहयोगी जुना विश्वकर्मा हुनुहुन्थ्यो । २०७२ साल आषाढ १० गते देखि ११ गते सम्म दुई दिन जिल्लामा रहेको आयोगको घुम्ति शिविरले स्थानीय वीरेन्द्रनगरमा दलित जातीय प्रमाण पत्र वितरण गरेको थियो । उक्त शिविर उद्घाटन सत्रको अध्यक्षता आयोगका सदस्य श्री परदेशी सुनारज्यूले गर्नुभएको थियो । प्रमुख जिल्ला अधिकारी बलदेव गौतमको प्रमुख आतिथ्यता रहेको यस कार्यक्रममा स्थानीय विकास अधिकारी श्री हिरालाल रेग्मी, प्रहरी नायव उपरीक्षक श्री राजेशलाल कर्ण, विभिन्न राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरु, दलित नागरीक समाज, भातृ संगठनका प्रतिनिधिहरु, पत्रकारहरु, स्थानीय संघ संस्थाहरु लगायत ४५ जनाको उपस्थिति रहेको उक्त कार्यक्रममा आयोगका शाखा अधिकृत श्री राम बहादुर विश्वकर्माले स्वागत मन्तव्य र कार्यक्रमको उद्देश्य माथी प्रकाश पार्नुभएको थियो भने आयोगका नायव सुव्बा दिपक नेपालीले कार्यक्रम

सञ्चालन गर्नुभएको थियो । उक्त घुम्ति शिविर मार्फत आयोगले स्थानीय २५० जनालाई दलित जातीय प्रमाण पत्र उपलब्ध गराएको थियो ।

४. **भूकम्प प्रभावित जिल्लामा नागरिक समाज संग पीडितहरुलाई राहत वितरण :**

२०७२ बैशाख १२ को भूकम्प बाट प्रभावित भएका जिल्लाहरुमा दलित आयोगले दलित नागरिक समाजसंगको सहकार्यमा विभिन्न जिल्लाहरुमा गई प्रभावित दलितलाई लक्षित गरी दलित तथा गैरदलितहरुलाई राहत सामग्रीहरु वितरण गरेको थियो । दोलखा, सिन्धुपाल्चोक, ललितपुर, काभ्रेपलाञ्चोक, रामेछाप लगायतका जिल्लाहरुमा दलित नागरिक समाजको राहत वितरण कार्यमा राष्टिय दलित आयोगले नेतृत्व गरेको थियो ।

५. **जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूत सम्बन्धि घटनाहरुको विभिन्न जिल्लाहरुमा अनुगमन :**

आयोगले विभिन्न जिल्लाहरुमा भएका दलित मैत्री कानूनको कार्यान्वयनको अवस्थाको बारेमा आवश्यक अनुगमन गरेको छ । ....अनुगमनटोलीले अनुगमनका क्रममा जिल्लाका स्थानीय निकाय एवं सरोकारवालाहरुलाई दलित मैत्री ऐन नियमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएका घटनाहरुका सम्बन्धमा

६. **स्वास्थ्य, विज्ञापन,यातायात तथा विभिन्न शिर्षकमा राहत वितरण :**

राष्टिय दलित आयोगले दलित समुदायका विविध कारणले स्वास्थ्य उपचार गराउन नसकेका, यातायात खर्च अपुग भएका र अन्य कारणले अप्ठ्यारोमा परेका व्यक्तिहरुलाई राहत स्वरुप केहि रकम उपलब्ध गराउने गरेको छ । जस अन्तर्गत आयोगले ....जनालाई धेर थोर आर्थिक सहयोग प्रदान गरेको थियो ।

७. **लोक सेवा आयोग, शाखा अधिकृत तयारी कक्षा सञ्चालनका लागि Basket Fund मा आीर्थक सहयोग:**

दलित समुदायका परीक्षार्थीहरुलाई निजामति सेवा तर्फ आकर्षित गर्नका लागि यस आयोगले विगत केहि समय देखि आफ्नै श्रोत साधन बाट लोक सेवा आयोग शाखा अधिकृत तयारी कक्षा सञ्चालन गर्दै आएको र त्यसबाट धेरै दलित परीक्षार्थीहरु लाभान्वित भएको तथ्याँक छ । तर केहि वर्षयता भने आयोगले बजेटको अभावको कारण केहि संघसंस्थाहरुको अगुवाईमा सञ्चालन भएको **लोक सेवा आयोग शाखा अधिकृत पदको तयारी कक्षा सञ्चालन कार्यक्रम**को Basket Fund मा केहि रकम सहयोग गरी कक्षा सञ्चालन हुँदै आएको छ । यस आयोगले आर्थिक वर्ष ०७१/७२ गत वर्ष उक्त तयारी कक्षा सञ्चालनका लागि रु. ५००००।-(पचास हजार मात्र ।-) सहयोग गरेको थियो । उक्त कार्यक्रमबाट दलित समुदायका ९१ जना दलित युवाले तयारी कक्षामा सहभागी हुने अवसर पाएका थिए ।

<u>**RoLHR/UNDP** परियोजना अन्तर्गत यस आयोगले सम्पन्न गरेका गतिविधीहरु</u>

राष्टिय दलित आयोगले सन २०१३ देखि संयुक्त राष्ट संघको आर्थिक सहयोगमा सञ्चालित बहुसरोकारवालाहरु रहेको "**नेपालमा मानव अधिकार तथा कानूनी शासन प्रणाली सबलीकरण कार्यक्रम**" (Strengthening the Rule of Law and Human Rights Protecting System in Nepal Programme-RoLHR) को एक कार्यान्वयन गर्ने निकायको रुपमा कार्य गरिरहेको छ । सर्वोच्च अदालनको नेतृत्वमा रहेको यस कार्यक्रममा नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरु सदस्यका रुपमा रहेका छन् । यस कार्यक्रम अन्तर्गत यस आयोगले विशेष गरी दलितहरुको न्यायमा पहुँच, दलित मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन, भएका दलित मैत्री ऐन/नियम कानुनको प्रचार प्रसार एवं आयोगको क्षमता अभिवृद्धि जस्ता कार्यक्रमहरु गरिरहेको छ । आ.व. २०७१/७२ को अवधिमा यस कार्यक्रम अन्तर्गत आयोगले गरेका विविध गतिधिहरु यस प्रकार रहेका छन् ।

१. <u>भूकम्प बाट अति प्रभावित १० जिल्लाहरुको स्थलगत अनुगमन :</u>

२०७२ बैशाख १२ मा गएको भूकम्प बाट प्रभावित भएका १४ जिल्लामा ठूलो धनजनको क्षति भएकोमा जिल्लाका दुर्गम, विकट ठाउँमा दलितहरु बस्ने र विपन्नताको कारण कमजोर घरहरुमा दलितहरुनै बस्ने भएको कारण दलितहरुनै बढी प्रभावित भएको ठानी उक्त जिल्लाहरुको स्थलगत अनुगमन गर्न आवश्यक ठानी दलित आयोगले प्रभावित जिल्लारुको अनुगमन गरेको थियो । आयोगले गोरखा, धादिङ्ग, रसुवा, सिन्धुपाल्चोक, दोलखा, काभ्रेपलाञ्चोक रामेछाप, ओखलढुङ्गा, मकवानपुर, नुवाकोट जिल्लाहरुको स्थलगत अनुगमन गरेको थियो ।

आयोगले आयोगका पदाधिकारी, कर्मचारी र आयोगको नेतृत्वमा रहेको आयोगको संयुक्त अनुगमन समिति (Joint Monitoring Committee) का सदस्य संस्थाहरुलाई समेत परिचालन गरी अनुगमन गरिएको थियो । अनुगमनका क्रममा आयोगको अनुगमन टोलीले राहत वितरणमा भएको विभेद् का सम्बन्धमा सम्बन्धित जिल्लाका जिम्मेवार निकायहरु जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समिती, जिल्ला प्रशासन कार्यालय तथा

अन्य सरोकार निकाय संग भेटी दलित समुदाय तथा सिमान्तकृत समुदायलाई प्राथमिकतामा राखेर राहत वितरण गर्नुपर्ने लगायतका सुझावहरु दिएको थियो । साथै आयोगले नागरिक समाज संग प्रत्यक्ष भेटी भएका विभेद् र अवस्थाका बारेमा आवश्यक जानकारी लिएको थियो । उक्त अनुगमन पश्चात आएका स्थलगत कुराहरुलाई समेटी प्रतिवेदन तयार गरी आवश्यक ध्यानाकर्षणका लागि आयोगले सरकारलाई बुझाईएको थियो ।

२. **दश जिल्लाहरुमा दलित मानव अधिकार रक्षकहरु (Dalit Human Rights Defenders) नियुक्त :**

राष्टिय दलित आयोग केन्द्रमा मात्र सिमित भएका कारण कतिपय अवस्थामा स्थानीय तहमा भएका जातीय विभेद्का घटनाहरु केन्द्र सम्म आईनपुग्ने र राष्टिय दलित आयोग बाट प्राप्त सेवा सुविधाहरु स्थानीय तहमा प्रभावकारी ढंगबाट प्रवाह गर्न नसकिरहेको अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै आयोगले आफ्नो पहुँच बढाउन देशका विभिन्न दश जिल्लामा दलित मानव अधिकार रक्षकहरु नियुक्त गरेको छ । दलित मानव अधिकार रक्षकहरुको नियुक्ति पछि स्थानीय स्तरमा भएका जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूतका घटनाहरु केन्द्र सम्म ल्याउने कार्यमा निकै सहयोग पुगेको छ । यस कार्यको शुरुवात पश्चात आयोगले विशेषगरी जातीय विभेद्का घटनाहरुको राम्रो सुनुवाई हुने विश्वास लिएको छ । स्थानीय स्तरमा भएका जातीय विभेद्का घटनाहरुका बारेमा मानव अधिकार रक्षकहरुले आयोगमा जानकारी गराउने र आयोगले आवश्यक कदम चाल्ने गरेको छ । आवश्यकता अनुसार आयोगले स्थलगत घटनाका सम्बन्धमा स्थलगत अनुगमन पनि गर्ने गरेको छ । हाल लाई ....जिल्लाहरुमा व्यवस्था गरिएका दलित मानव अधिकार रक्षकहरुको संख्या बढाउने सम्बन्धमा पनि आयोगले सोचिरहेको छ ।

२ **मानव अधिकार अनुगमन, सत्य/तथ्य पत्ता लगाउने तथा मुद्दा रिपोर्टिङ्गका सम्बन्धमा अयोगका पदाधिकारी, कर्मचारी तथा दलित मानव अधिकार रक्षकहरुलाई Refresher Training सम्पन्न :............................**

३. **जातीय भेद्भाव तथा महिला हिंशा विरुद्धका ऐन कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि राष्ट्रिय दलित आयोग र महिला अयोग वीच संयुक्त कार्ययोजना निर्माण :............................**

४. **आयोगद्वारा दक्षिण एशियाली देश श्रीलंकाको औपचारिक Exposure Visit ।**

दक्षिण एशियामा जातीय भेद्भावको अवस्था अत्यन्तै नाजुक रहेको कुरा सर्वविदितै छ । विशेषगरी भारत, नेपाल, बंगलादेशमा जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूतको अवस्था नाजुक रहेको छ । त्यसका अलावा दक्षिण एशियाका अन्य मुलुकहरु श्रीलंका, पाकिस्तान मा समेत यसको प्रभाव रहेको देख्न सकिन्छ । नेपालमा जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूत प्रथाको अन्त्यको कुरा गर्दा अन्य मुलुकमा भएका सिकाई, अनुभव एवं अध्ययन/अनुसन्धानले पनि महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएकोले आयोगले विगत केहि वर्ष देखि दक्षिण एशियाली देशहरुको खोजमुलक भ्रमण गर्ने गरेको छ । जसबाट आफ्ना सिकाईहरु, अनुभवहरु बाँड्ने र उनीहरुले गरेका प्रगती, अनुभव र सिकाईहरु अनुग्रह गर्ने गर्दा यसले जातीय विभेद् जस्तो सामाजिक कलंकका विरुद्ध साझा प्रयासलाई क्षेत्रीय रुपमा बलियो बनाउँछ भन्ने विश्वास हो । यस कार्य अन्तर्गत यस आयोगले मिति ......देखि......सम्म दक्षिण एशियाली मुलुक श्रीलंकाको भ्रमण गरेको थियो । करिव २० देखि ३० प्रतिशत सम्म जनसंख्या जातीय विभेद्को समस्या भोगिरहेको श्रीलंकाको भ्रमण अत्यन्तै सकारात्मक रहेको थियो ।

आयोगले भ्रमणका क्रममा श्रीलंका को राष्टिय मानव अधिकार आयोग, श्रीलंकास्थित संयुक्त राष्ट संघीय मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालय, मानव विकास संगठन, जातीय अध्ययन सम्बन्धि अन्तर्राष्टिय केन्द्र,सबै प्रकारका विभेद् एवं रंगभेद विरुद्ध सम्बन्धि अन्तर्राष्टिय आन्दोलन लगायत संस्थाहरुको स्थलगत अनुगनम एवं अध्ययन गरेको थियो ।

आयोगका अध्यक्ष मान बहादुर नेपालीको नेतृत्वमा गएको टोलीमा १२ जना सदस्यहरु सहभागी थिए । जसमा आयोगका सदस्यहरु बुद्धिमान परियार, कोपिला बि.क., विमला विश्वकर्मा, लिलामान परियार, विकास कुमार रोक्का समेत हुनुहुन्थ्यो भने भ्रमण टोलीका अन्य सदस्यहरुमा आयोगका उपसचिव गोपाल राज तिमिल्सिना, लेखा अधिकृत युवराज राई, शाखा अधिकृत भीमनारायण विश्वकर्मा, च्यीज्चका राष्टिय कार्यक्रम संयोजक निराजन नेपाली र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयका प्रतिनिधि शाखा अधिकृत यमकान्त पाण्डे समेत रहनु भएको थियो ।

सबै प्रकारका जातीय विभेद उन्मूलन सम्बन्धि अन्तर्राष्टिय दिवस सफलतापूर्वक सम्पन्न

प्रत्येक वर्ष २१ मर्च को अवसरमा मनाईने सबै प्रकारका विभेद् अन्त्य सम्बन्धि अन्तराष्टिय महासन्धी लाई राष्टिय दलित आयोगले पनि मनायो । राष्टिय दलित आयोगको अगुवाई, दलित भातृ संगठन र दलित नागरिक समाज संगको सहकार्यमा मनाईएको उक्त कार्यक्रम भव्यताकासाथ सम्पन्न भएको थियो । कार्यक्रम भृकुटीमण्डप बाट सैनीक टुकुडीको व्याण्ड बाट शुरु भइ भद्रकाली, शहिदगेट, एन.ए.सी. हुँदै रत्नपार्क.......................कार्यक्रम नेपालमा कानूनी शासन तथा मानव अधिकार प्रणाली सबलीकरण कार्यक्रम ले सहयोग गरेको थियो ।

३. जातीय विभेद् विरुद्ध भएका विभिन्न घटनाहरुको स्थलगत अनुगमन :

जातीय विभेद तथा छुवाछूत विरुद्धका घटनाहरुको स्थलगत अनुगमन गरी सत्य तथ्य पत्तालगाउने सम्बन्धित निकायमा आवश्यक कार्यवाहीका लागि सिफारिश गर्ने उद्देश्यले राष्टिय दलित आयोगले च्यीच परियोजना अन्तर्गत आयोगको नेतृत्वमा राष्टिय मानव अधिकार आयोग, राष्टिय महिला आयोग, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय, नेपाल प्रहरी,आदिवासी जनजाती उत्थान राष्टिय प्रतिष्ठान, दलित गैर सरकारी संस्था महासंघ सदस्य रहेको संयुक्त अनुगमन समिति (Joint Monitoring Committee) गठन गरेको छ । जसले देशका विभिन्न भागमा हुने विभेद् विरुद्धका घटनाहरुको स्थलगत अनुगमन गर्ने गर्दछ । जस अन्तर्गत आ.व. ०७०/७१ को अवधिमा .....वटा घटनाहरुको स्थलगत अनुगमन गरेको थियो ।

क.सं.	घटना	मिति	कैफियत

४. राष्टिय महिला आयोग र दलित आयोग वीच जातीय विभेद एवं महिला हिंसा विरुद्धका घटनाहरुको संयुक्त अनुगमन निर्देशिका निर्माण

५. राष्टिय दलित आयोगको रणनीतिक योजना निर्माणका लागि क्षेत्रीय भेला/कार्यक्रम सम्पन्न

६. दलित जिल्ला समन्वय समितिका उपाध्यक्षहरु लक्षित क्षेत्रीय कार्यक्रम सम्पन्न

७. On-Line Complaint software Install

परिच्छेद-चार
विविध

४.१ आयोगले हाल सम्म गरेका महत्वपूर्ण कार्यहरु :

१. जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूत (कसूर र सजायँ) ऐन,२०६८ ल्याउन सफल
२. राष्टिय दलित आयोगलाई संवैधानिक आयोग बनाउन सम्बन्धमा विधेयक प्रस्तुत
३. नयाँ संविधानमा दलित अधिकार सुनिश्चितताका लागि संविधान सभाका विभिन्न विषयगत समितीहरुलाई आवश्यक सल्लाह सुझाव दिएको
४. दलित जातीय अनुसूची अद्यावधिक
५. दलित आन्दोलन लाई सहयोग गर्ने विभिन्न व्यक्तित्वहरुलाई सम्मान गरिएको
६. विभिन्न आर्थिक वर्षहरुमा दलित परीक्षार्थीहरुकालागि लोक सेवा आयोग शाखा अधिकृत तयारी कक्षा सञ्चालन गरेको
७. .... छलफल पछि थप्न बाँकी

४.२ राष्ट्रिय दलित आयोगमा हाल सम्म भएका अध्यक्षहरु :

क्र.सं.	नम	जिल्ला	अवधि
१	पद्म सिंह विश्वकर्मा	बाग्लुङ्ग	२०५८/१२/०६ देखि २०६०/१२/०६
२	भागवत विश्वासी	दाङ्ग	२०६१/१०/१४ देखि २०६३/०१/२४
३	रामलाल विश्वकर्मा		२०६४/०३/०७ देखि २०६६/०३/०७
४	विजुल कुमार विश्वकर्मा “दुलाल”	दाङ्ग	२०६६/०९/२२ देखि २०६८/०९/२२
५	शुषिला सिर्पाली ठकुरी	अर्घाखाँची	२०६८/११/०४ देखि २०७०/११/०४
६	मान बहादुर नेपाली	रुकुम	२०७१/०३/०२ देखि २०७३/०३/०२

४.३ आयोगले सम्मान गरेका व्यक्तित्वहरु :

राष्टिय दलित आयोगले दलित आन्दोलनमा प्रत्यक्ष परोक्ष महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने, योगदान पुर्‍याउने तथा समुदायको गौरव राख्ने दलित एवं गैरदलित लाई सम्मान गर्ने परम्पराको शुरुवात गरेको छ । आयोगले आफ्नो वार्षिकोत्सवको अवसरमा विभिन्न क्षेत्रका व्यक्तित्वहरुलाई सम्मान गर्ने गर्दछ ।

क्र. सं.	सम्मानित हुने व्यक्तित्वहरु	सम्मान भएको वर्ष	कैफियत
	डा.द्रोण प्रकाश रसाली		दलित समुदायबाट पि.एच.डी. गर्ने
	डा.चेत परियार		दलित समुदायबाट पि.एच.डी. गने
	डा.मेघराज विश्वकर्मा		दलित समुदायबाट पि.एच.डी. गने
	डा.मदन परियार		दलित समुदायबाट पि.एच.डी. गने
	डा. मान बहादुर विश्वकर्मा		दलित समुदायबाट पि.एच.डी. गने
	डा.विष्णु परियार		दलित समुदायबाट पि.एच.डी. गने
	भुवन सिंह विश्वकर्मा		एन्टार्कटिका महादेशमा पुग्ने पहिलो नेपाली

	रत्न बहादुर बागचन्द		दलित समुदायबाट पहिलो न्यायाधिश
	कमल नेपाली		साहसी बालक
	डा.जशदिश चन्द्र पोखरेल		दलित मैत्री नीति निर्माणको माध्यमबाट भूमिका खेलेको
	यश कुमार		गीत संगीत/चलचित्रको माध्यमबाट सामाजिक जागरण फैलाई योगदान
	अर्जुन विश्वकर्मा		खेलकूदको क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान पुर्‍याएको
	मिठाई देवी विश्वकर्मा		दलित साहित्यको माध्यमबाट योगदान पुर्‍याएको
	त्रिभुवन चन्द्र वाग्ले		पत्रकारिताको माध्यमबाट दलित सवाललाई उठान गरी योगदान
	रुविन गन्धर्व		गीतका माध्यमबाट सामाजिक जागरण फैलाइ योगदान
	पदम बहादुर टमटा		सुदूर पश्चिममा खलिया डोलिया जस्ता कुसंस्कार विरुद्ध जागरण फैलाई योगदान
	नन्द लाल राम		मधेशी दलित आन्दोलनमा अग्रणी भूमिका निभाई योगदान
	गोकर्ण दयाल		सुदूर पश्चिममा पत्रकारिताको माध्यमबाट सामाजिक जागरण फैलाई योगदान
	पञ्चकुमारी परियार		साहित्यको माध्यमबाट सामाजिक जागरण फैलाई योगदान
	डा.लालसिं टमटा		सुदूर पश्चिमको विकट क्षेत्रमा चिकित्सकिय सेवा प्रदान एवं दलितको आर्थिक एवं सामाजिक रुपान्तरणमा योगदान
	राजु परियार		लोक गायन मार्फत सामाजिक जागरण फैलाई योगदान
	नविन सुव्वा		जातीय भेद्भाव तथा छुवाछूत विरुद्ध चलचित्र बनाएको

.....................अभिलेख हेरि निश्चित हुन बाँकी

४.४ आयोगका आयोगका आगामी चुनौतीहरु :

१. आयोगको आफ्नो भवन नहुनु,

२. आयोगको क्षेत्रीय कार्यालय नहुनु,

३. आयोगको आफ्नो कर्मचारी नहुनु,

४. अपर्याप्त श्रोत साधन

५. अन्तर्राष्टिय समुदाय संगको कमजोर सम्बन्ध

६. छलफल पछि थप्न बाँकी

परिच्छेद-पाँच

अनुसूचीहरु

अनुसूची-एक

दलित जातीय अनुसूची विवरण

दलितको परिभाषा

"हिन्दू वर्णाश्रम जाति व्यवस्था, वि.सं. १९१० को मुलुकी ऐनबाट पानी नचल्ने र छोइछिटो हाल्नु पर्ने जातजाति भनी जातीय भेद्भाव एवं समाजमा अछुत मानिएका र सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक, शैक्षिक तथा धार्मिकरुपमा राज्यको मूलप्रवाहबाट पछाडि पारिएका जातजातिका समुदायलाई दलित वर्ग भनी परिभाषित गरिएको छ।"

दलितवर्गमा सूचीकृत जात-जातिहरुको वर्णानुक्रम अनुसारको जातीय अनुसूची

(क) पहाडे मूल

१. गन्धर्व (गाइने)

२. परियार (दमाई, दर्जी, सुचिकार, नगर्ची, ढोली, हुड्के)

३. बादी/कुलु

४. विश्वकर्मा (कामी, लोहार, सुनार, ओड, चुनँरा, पार्की, टमटा)

५. सार्की (मिजार, चर्मकार, भूल)

६. पोडे (देउला, पूजारी, जलारी, जलान्धर)

७. च्यामे (कुचीकार, च्याम्खल)

(ख) मधेशी मूल

८. कलर

९. ककैहिया

१०. कोरी

११. खटिक

१२. खत्वे (मण्डल, खङ्ग)

१३. चमार (राम, मोची, हरिजन, रविदास)

१४. चिडिमार

१५. डोम (मरिक)

१६. तत्मा (ताँती, दास)

१७. दुसाध (पासवान, हजरा)

१८. धोवी (रजक) हिन्दू

१९. पासी

२०. बाँतर

२१. मुसहर

२२. मेस्तर (हलखोर)

२३. सरभङ्ग (सरवरिया)

२४. नटुवा

२५. ढाँडी

२६ धरिकर/धन्कार

<u>अनुसूची-दुई</u>

नेपाल सरकार

राष्ट्रिय दलित आयोग
उजुरी फाराम

१. पीडितको विवरण

(क) नाम...

(ख) बुवाको नाम...

(ग) आमाको नाम : ....

(घ) ठेगाना : स्थायी ठेगाना : ....

टेलिफोन नं. : ....ई-मेल :................................

हालको (अस्थाई) ठेगाना.....................टेलिफोन नं.

मोवाईन नं................................

(ङ) लिङ्ग : पुरुष ☐ महिला ☐

(च) वैवाहिक स्थिति : विवाहित ☐ अविवाहित ☐ हालको अवस्था :...............................

(छ) राष्ट्रियता : .... (ज) उमेर :........... (झ) पेशा : ....

(ञ) जाति : .... (ट) बोलीचालीको भाषा : ....

(ठ) धर्म : .... (ड) शिक्षा : ....

(ढ) अपाङ्गता : छ ☐ छैन ☐ (यदि छ भने खुलाउनुहोस्)................

(ण) संघ/संस्था/संगठनको सदस्यता : (ऐच्छिक)...

२. उजुरीकर्ताको विवरण (यदि उजुरीकर्ता पीडित होइन भने)

(क) नाम/संघ/संस्था/संगठन : ....

(ख) पूरा ठेगाना : ....

(ग) टेलिफोन : ....ई-मेल : ....

(घ) पीडितसँगको नाता/सम्बन्ध : ....बोलीचालीको भाषा : ....

३. आरोपित पीडकको विवरण (यदि तपाई चिन्नुहुन्छ भने)

(क) आरोपित पीडकको नाम : ....

(ख) संघ/संस्था/संगठन/कार्यालय: ....

(ग) पद/दर्जा : ....

(घ) सम्पर्क ठेगाना : ....

(ङ) टेलिफोन : ....ई-मेल : ....

(च) यदि पीडकलाई चिन्नुहुन्न भने पीडकको पहिचानका चिन्ह तथा विवरणहरु (जस्तोः लुगा, हुलिया, हतियारको प्रकार आदि) खुलाउनुहोस्) ....

४. उजुरीको विस्तृत विवरण

(क) घटनाको मिति र समय : ....(ख) घटना भएको स्थान : ....

(ग) घटनाको प्रकार :

(घ) कृपया के कसरी घटना घट्यो र सो घटनाले कस्तो असर पाऱ्यो विस्तृत रुपमा लेख्नुहोस् । (तपाईको विवरण यसमा नअटाएमा पाना थप्न सक्नुहुनेछ) ।

....

....

....

(ङ) के उक्त घटनाबाट तपाईं विस्थापित हुनुभएको छ ? (कुनै एकमा रेजा (√) लगाउनुहोस्) : छ ☐ छैन ☐

(च) के तपाईंले उक्त घटनाको सम्बन्धमा कुनै निकाय/संघ/संस्था/संगठन, अदालत, प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाल सरकार, रेडक्रस, गैर सरकारी संस्था आदिमा उजुरी गर्नुभएको छ ? छ ☐ (☐) भने, कहाँ गर्नुभएको छ र सो सम्बन्धमा के भइरहेको छ उल्लेख गर्नुहोला ।)

....

....

५. अन्य उजुरीसँग सम्बद्ध प्रमाणहरु

(क) के यो घटनाका कुनै साक्षी छन् ? छन् ☐ छैनन् ☐ ....(कृपया एकभन्दा बढी साक्षी भएमा पाना थप्नुहोस्)

साक्षीको नाम : ....ठेगाना :...

साक्षीको नाम : .... ठेगाना : ....

कस्तो किसिमको सम्भावित सूचना साक्षीले दिनसक्छ ? खुलाउनुहोस् ।

....

....

(ख) उजुरीलाई सहयोग पुऱ्याउने कागजात वा दसी प्रमाण यदि छन् भने के के छन् ?

१. .... २. ....

३. .... ४. ....

(ग) कुन कुन प्रमाणहरु उजुरीसँगै राखिएका छन् खुलाउनुहोस् ।

१. .... २. ....

३. ....४. ....

६. <u>माग गरिएको उपचार</u>

(क) तपाई आयोगसँग कस्तो प्रकारको उपचारको माग गर्नुहुन्छ ?

....

....

७. हस्ताक्षर (मलाई थाहा भएसम्म यसमा लेखिएको व्यहोरा ठीक, साँचो हो ।)

हस्ताक्षर : .... नाम : ....

मिति : ....

फाराम बुझाउने ठेगाना	महत्वपूर्ण जानकारीहरु
ठेगाना : राष्ट्रिय दलित आयोग जावलाखेल,ललितपुर, नेपाल । पोष्ट बक्स नं. १३७५८ फोन नं. ०१-५५३११४८ फ्याक्स : ०१-५५३११४८ इमेल : info@ndc.gov.np वेबसाईट : **www.ndc.gov.np**	– यस फाराममा सबै प्रश्नहरुको विवरण उल्लेख गर्नु भएको छ, छैन कृपया जाँच गर्नुहोस् । – कृपया यो फारामसँग सम्बद्ध प्रमाणहरु राखिएका छन् छैनन् सुनिश्चित गर्नुहोस् । – कृपाय घटनासँग सम्बद्ध नयाँ सूचना पाउनुभएमा राष्ट्रिय दलित आयोगमा सम्पर्क गर्नुहोला । – कृपया यदि तपाईको ठेगाना परिवर्तन भएको छ भने राष्ट्रिय दलित आयोगलाई सूचित गर्नुहोस् । – उजुरी दर्ता नम्बर लिनुहोस् र सुरक्षित साथ राख्नुहोस् ।

अनुसूची-तीन
नागरिकतामा थर सच्च्याउने व्यवस्था सम्बन्धमा गृह मन्त्रालयको सूचना

४७ नयाँ थर कायमबारे गृह मन्त्रालयको सूचना

थरको आधारमा नागरिकता लिनेदिने सम्बन्धमा देखिएका द्विविधा र सरकारले गरेको निर्णय सम्बन्धित व्यक्तिलाई जानकारी होसभन्ने उद्देश्यले श्री ५ को सरकार, गृह मन्त्रालयले निवेदक राष्ट्रिय दलित आयोगलाई पठाएको पत्र जस्ताको तस्तै उल्लेख गरिएको छ । सं.

श्री ५को सरकार
गृह मन्त्रालय

सिंहदरबार,
काठमाण्डौ

पत्रसंख्य ०६०।०६१
च.न ९१

मिति : २०६०।५।३१

विषय : जानकारी गराइएको बारे ।

राष्ट्रिय दलित आयोग
थापाथली,

त्यहाँको च.नं. १४३ ०६०।५।३० को पत्रबाट माग भएबमोजिम श्री ५ को सरकार (म.प.) को मिति २०५२।४।४ को निर्णय निम्नानुसार उतार गरी त्यहाँको जानकारीको लागि पठाइएको व्यहोरा २०६०।५।३१को निर्णयानुसार अनुरोध छ ।

निर्णय :

"समाजमा अझै रहेको जातिगत संकीर्णताले गर्दा जातीय आधारमा आफूलाई हीनतावोध गर्ने व्यक्तिले बाबुको भन्दा फरक थर राखी नागरिकताको प्रमाण पत्र माग गर्ने गरेको हुनाले त्यस्तो व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा छानविन गरी व्यहोरा मनासिव देखिएमा नागरिकताको प्रमाणपत्रमा नयाँ थर राखी वा थर सच्याई नागरिकताको प्रमाण पत्र दिने व्यवस्था गर्ने । साथै विदेशमा रोजगारी गर्न गएका व्यक्तिहरूको नाम थर फरक पारी रोजगारी गरेको भए पेन्सन पट्टाको सुविधा उपभोग गर्न पाउने गर्नको लागि त्यस्ता व्यक्तिको नागरिकता प्रमाण पत्र सच्याइदिने । त्यस्तै, महाकाली अञ्चलका केही जिल्लाहरूमा व्यक्तिले असोभनीय थर ठग, ढाँट, चोर, भुल, आदि राखी लिएको नागरिकतामा थर सच्याउन चाहेमा सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यलयले नागरिकता प्रमाण पत्रमा थर सच्याइदिने ।"

शाखा अधिकृत
०६०।५।३१

<u>अनुसूची-चार</u>

दलित जातीय प्रमाण-पत्र का लागि आवश्यक फारम को नमूना

मिति :- २०६ ..../ ..../..............

श्री राष्ट्रिय दलित आयोग,
काठमाडौं

विषय : जातीय प्रमाण-पत्र उपलब्ध गराइदिनु हुन ।

महोदय,

उपर्युक्त सम्बन्धमा मलाई दलित जातीय प्रमाण पत्र आवश्यक भएकोले निम्नानुसारका कागजात संलग्न गरी तथा देहाय बमोजिमको विवरण उल्लेख गरी यो निवेदन प्रस्तुत गरेको छु ।माग अनुसार दलित जातिय प्रमाण पत्र उपलब्ध गराइदिनु हुन अनुरोध गर्दछु ।

मैले पेश गरेको व्यवहोरा, विवरण तथा संलग्न कागजातहरु सत्य तथ्य छन्, अन्यथा कानुन अनुसार सहनेछु ।

<u>तपशिल</u>

निवेदकको नाम :- ....

ठेगाना :- जिल्ला .... गा.वि.स./न.पा. .... वडा नं. ....

नागरिकता नं. :- .... नागरिकता लिएको जिल्ला ....

जन्म मिति :- साल ....महिना .... गते ....

बाबुको नाम :- ....

जाति :- ....(जस्तै : विश्वकर्मा परियार ....)

Name of Applicant :- (In Block Letter) ....

Full Address :– District ....VDC/Municipality .... Ward NO. ....

Citizenship No. .... District ....

Date of Birth :- Year .... Month .... Day ....

Father's Name :- ....

Caste :- ....(eg. Bishwokarma, Pariyar, ...)

संलग्न कागजातहरु

१.

२.

३.

४.

५.

....

निवेदकको हस्ताक्षर

अनुसूची-पाँच

दलित आयोग बाट वितरण गरिने दलित जातीय प्रमाण-पत्र को नमूना

नेपाल सरकार
Government of Nepal

राष्ट्रिय दलित आयोग
National Dalit Commission

जातीय प्र.प.नं. 9153

Photo

जातीय प्रमाण-पत्र

जिल्ला .... न.पा./गा.वि.स. .... वडा नं. .... निवासी श्री .... को छोरा/छोरी जन्म मिति .... र ना.प्र.नं. .... का श्री/सुश्री .... दलित समुदायको .... जातिको हुनुभएको व्यहोरा प्रमाणित गरिन्छ ।

.... फोटोवालाको दस्तखत

मिति :

.... प्रमाणपत्र वाहकको दस्तखत

.... प्रमाणित गर्ने अधिकारीको दस्तखत

नाम :

पद :

Caste Identity Certificate

This is to certify that Mr./Ms. .... son/daughter of Mr. .... a permanent resident of .... district .... VDC/Municipality Ward No. .... holding the Citizenship no. .... With recorded date of Birth .... belongs to .... caste group of Dalit Community.

....
Prepared by
Date

....
Certificate Holder

....
Certified by
Name :
Designation :

अनुसूची-छ

आयोगद्वारा दैनिक रुपमा प्रदान गरिने सेवा सम्बन्धि नागरिक वडा पत्र

सि. नं.	सेवाग्राहीले प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाको प्रकार	सेवाग्राही वर्ग/जनताले पुऱ्याउनु पर्ने प्रक्रिया तथा प्रमाण समेतका कागजातहरू	सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने शुल्क/दस्तुर	सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने समय	सेवा पुऱ्याउने जिम्मेवार पदाधिकारी/शाखा	कैफियत
१	दलित समुदायको जातीय प्रमाण पत्र उपलब्ध गराउने	क) निवेदन (नमूना जनसम्पर्क शाखावाट प्राप्त गर्न सकिने) ख) दलित समुदायको जाति खुल्ने ना.प्र.को प्रतिलिपि ग) ना.प्र. र शैक्षिक प्रमाणपत्रमा दलित समुदायको जातिगत परिचय नखुलेको अवस्थामा- • दलित समुदायको जाति खुल्ने स्थानीय निकाय (जिविस, नपा, गाविस) को सिफारिस-पत्रको सक्कल प्रति वा • दलित समुदायको जाति खुल्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सिफारिस-पत्रको सक्कल प्रति वा • अन्य कुनै आधिकारिक सरकारी निकायको जाति खुल्ने सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति घ) हालसालै खिचिएको पासपोर्ट साइजको ३ प्रति फोटो (गैर दलित महिलाले दलित पुरुषसँग विवाह गरी जातीय प्रमाण-पत्र लिनु पर्दा विवाह दर्ता प्रमाण-पत्र, पतिको नागरिकता र पतिको सनाखतसमेत हुनु पर्ने छ ।)	निःशुल्क	तोक आदेश भएपछि २ घण्टा भित्र	▪ सदस्य-सचिव ▪ शाखा अधिकृत (निजको अनुपस्थितिमा महिला विकास अधिकृत) ▪ तथ्याङ्क शाखा	निवेदक स्वयं अनिवार्य उपस्थित हुनु पर्ने
२	सीपमूलक तालिमका लागि गरिने सिफारिस पत्र उपलब्ध गराउने	क) निवेदन (व्यहोरा सहित) ख) दलित समुदायको जाति खुल्ने ना.प्र.को प्रतिलिपि ग) सम्बन्धित कार्यालयबाट तालिमको लागि आह्वान गरेको पुष्ट्याई हुने कागजात घ) ना.प्र. र शैक्षिक प्रमाण पत्रमा दलित समुदायको जातिगत परिचय नखुलेको अवस्थामा- • दलित समुदायको जाति खुल्ने स्थानीय निकाय (जिविस, नपा, गाविस) को सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • दलित समुदायको जाति खुल्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • अन्य कुनै आधिकारिक सरकारी निकायको जाति खुल्ने सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति	निःशुल्क	तोक आदेश भएपछि २ घण्टा भित्र	▪ सदस्य-सचिव ▪ शाखा अधिकृत (निजको अनुपस्थितिमा महिला विकास अधिकृत) ▪ प्रशासन शाखा	निवेदक स्वयं उपस्थित हुनु पर्ने
३	शैक्षिक निकायमा निःशुल्क अध्ययनका लागि गरिने सिफारिस पत्र उपलब्ध गराउने	क) निवेदन (व्यहोरा सहित) ख) शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि, ग) ना.प्र. र शैक्षिक प्रमाण पत्रमा दलित समुदायको जातिगत परिचय नखुलेको अवस्थामा- • दलित समुदायको जाति खुल्ने स्थानीय निकाय (जिविस, नपा, गाविस) को सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • दलित समुदायको जाति खुल्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • अन्य कुनै आधिकारिक सरकारी निकायको जाति खुल्ने सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति	निःशुल्क	तोक आदेश भएपछि २ घण्टा भित्र	▪ सदस्य-सचिव ▪ शाखा अधिकृत (निजको अनुपस्थितिमा महिला विकास अधिकृत) ▪ प्रशासन शाखा	निवेदक स्वयं उपस्थित हुनु पर्ने
४	निःशुल्क स्वास्थ्य उपचारका लागि गरिने सिफारिस पत्र उपलब्ध गराउने	क) निवेदन (व्यहोरा सहित) ख) व्यक्ति विरामी भएको खुल्ने कागजात ग) दलित समुदायको जाति खुल्न ना.प्र. को प्रतिलिपि घ) ना.प्र.मा दलित समुदायको जातिगत परिचय नखुलेको अवस्थामा- • दलित समुदायको जाति खुल्ने स्थानीय निकाय (जिविस, नपा, गाविस) को सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा • दलित समुदायको जाति खुल्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा • अन्य कुनै आधिकारिक सरकारी निकायको जाति खुल्ने सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति	निःशुल्क	तोक आदेश भएपछि २ घण्टा भित्र	▪ सदस्य-सचिव ▪ शाखा अधिकृत (निजको अनुपस्थितिमा महिला विकास अधिकृत) ▪ प्रशासन शाखा	निवेदक स्वयं उपस्थित हुनु पर्ने
५	वैदेशिक रोजगारीका लागि गरिने सिफारिस पत्र उपलब्ध गराउने	क) निवेदन (नमूना जनसम्पर्क शाखामा छ) ख) दलित समुदायको जाति खुल्ने ना.प्र.को प्रतिलिपि	निःशुल्क	तोक आदेश भएपछि २ घण्टा भित्र	▪ सदस्य-सचिव ▪ शाखा अधिकृत (निजको	निवेदक स्वयं उपस्थित हुनु पर्ने

		ग) वैदेशिक रोजगारका लागि मान्यता प्राप्त संस्थाले पत्रिकामा प्रकाशन गरेको सूचनाको प्रतिलिपि घ) ना.प्र. र शैक्षिक प्रमाण पत्रमा दलित समुदायको जातिगत परिचय नखुलेको अवस्थामा- • दलित समुदायको जाति खुल्ने स्थानीय निकाय (जिविस, नपा, गाविस) को सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • दलित समुदायको जाति खुल्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • अन्य कुनै आधिकारिक सरकारी निकायको जाति खुल्ने सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति			अनुपस्थितिमा महिला विकास अधिकृत) ▪ तथ्याङ्क शाखा	
६	अन्य सिफारिस पत्र उपलब्ध गराउने	क) के कामका लागि सिफारिस आवश्यक हो सो सम्बन्धी व्यहोरा खुलेको निवेदन ख) दलित समुदायको जाति खुल्ने ना.प्र.को प्रतिलिपि ग) ना.प्र. र शैक्षिक प्रमाण पत्रमा दलित समुदायको जातिगत परिचय नखुलेको अवस्थामा- • दलित समुदायको जाति खुल्ने स्थानीय निकाय (जिविस, नपा, गाविस) को सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • दलित समुदायको जाति खुल्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • अन्य कुनै आधिकारिक सरकारी निकायको जाति खुल्ने सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति	निःशुल्क	तोक आदेश भएपछि २ घण्टा भित्र	▪ सदस्य-सचिव ▪ शाखा अधिकृत (निजको अनुपस्थितिमा महिला विकास अधिकृत) ▪ प्रशासन शाखा	निवेदक स्वयं उपस्थित हुनु पर्ने
७	जातीय प्रमाण पत्रको निवेदन फर्म उपलब्ध गराउने	• सम्बन्धित व्यक्तिले सम्पर्क गर्ने	निःशुल्क		जनसम्पर्क शाखा	निवेदक स्वयं उपस्थित हुनु पर्ने
८	आयोगको कार्यक्षेत्र भित्र पर्ने घटनाहरुको जानकारी लिई आवश्यक कारवाही अगाडि बढाउने	क) सम्बन्धित व्यक्तिको निवेदन (व्यहोरा सहित) ख) घटनाको पुष्ट्याई हुने सम्बन्धित कागजात ग) अन्य थप तथ्यहरु भए सो समेत समावेश गर्ने घ) दलित समुदायको जाति खुल्ने ना.प्र.को प्रतिलिपि ङ) ना.प्र. र शैक्षिक प्रमाण पत्रमा दलित समुदायको जातिगत परिचय नखुलेको अवस्थामा- • दलित समुदायको जाति खुल्ने स्थानीय निकाय (जिविस, नपा, गाविस) को सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • दलित समुदायको जाति खुल्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • अन्य कुनै आधिकारिक सरकारी निकायको जाति खुल्ने सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति	निःशुल्क	तोक आदेश भएपछि सोही दिन भित्र सम्बन्धित निकायमा बुझी उक्त कार्यलाई अगाडि बढाउने	▪ सदस्य सचिव ▪ महिला विकास अधिकृत (निजको अनुपस्थितिमा शाखा अधिकृत)	निवेदक स्वयं उपस्थित हुनु पर्ने
९	आयोगमा परेका उजुरीहरु आदेशानुसार छानविन गरी पेश गर्ने तथा कार्यान्वयन गर्ने	क) सम्बन्धित व्यक्तिको निवेदन ख) उजुरीको विश्वसनियता हुने सम्बन्धित कागजातहरु ग) अन्य थप तथ्यहरु भए सो समेत समावेश गर्ने घ) दलित समुदायको जाति खुल्ने ना.प्र.को प्रतिलिपि ङ) ना.प्र. र शैक्षिक प्रमाण पत्रमा दलित समुदायको जातिगत परिचय नखुलेको अवस्थामा- • दलित समुदायको जाति खुल्ने स्थानीय निकाय (जिविस, नपा, गाविस) को सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • दलित समुदायको जाति खुल्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति वा, • अन्य कुनै आधिकारिक सरकारी निकायको जाति खुल्ने सिफारिस पत्रको सक्कल प्रति	निःशुल्क	तोक आदेश भएपछि सोही दिन भित्र सम्बन्धित निकायमा पत्राचार गर्ने	▪ सदस्य सचिव ▪ महिला विकास अधिकृत (निजको अनुपस्थितिमा शाखा अधिकृत)	निवेदक स्वयं उपस्थित हुनु पर्ने
१०	अध्ययनका लागि आउने व्यक्तिहरुलाई आवश्यक अभिलेख राखी पुस्तक उपलब्ध गराउने	क) अध्येता स्वयं उपस्थित हुनु पर्ने	निःशुल्क	कार्यालय समय सम्म	श्रोत केन्द्र शाखा (पुस्तकालय)	
११	आयोगको प्रकाशनहरु व्यवस्थित रुपमा राखी स्वीकृत नीति बमोजिम वितरण गर्ने व्यवस्था गर्ने	क) निवेदन -व्यहोरा सहित)	निःशुल्क	तोक आदेश भएपछि १ घण्टा भित्र	▪ सदस्य-सचिव ▪ शाखा अधिकृत (निजको अनुपस्थितिमा म.वि.अ.,श्रोत केन्द्र शाखा(पुस्तकालय)	निवेदक स्वयं उपस्थित हुनु पर्ने

परिच्छेद-छ
फोटो ग्यालरी

आयोगले भूकम्प प्रभावित जिल्लाको अनुगमनका क्रममा लिईएका तस्वीरहरु :

रामेछाप र ओखलढुङ्गा

दोलखा र सिन्धुपाल्चोक अनुगमनका केहि फोटोहरु

अनुगमनको क्रममा खिचिएको फोटोहरु